

سیرچشمه های امثال، اقوال، ابیات، حکایات و
داستانهای کلیله و دمنه‌ی ابوالمعالی

دکتر سیر احمد حسن زاده

سرشناسه : حسن زاده، امیراصلان، ۱۳۴۵ -

عنوان قراردادی : کلیله و دمنه. شرح

Kalilah va Dimnah. Commentaries

عنوان و نام پدیدآور : سرچشمه‌های امثال، اقوال، ابیات، حکایات و داستانهای کلیله و دمنه‌ی ابوالمعالی / امیراصلان حسن زاده.

مشخصات نشر : تبریز: انتشارات نباتی، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری : ۵۵۶ ص.

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۷۲۸۱-۹۰-۱

وضعیت فهرست نویسی : فیا

موضوع : کلیله و دمنه — نقد و تفسیر

Kalilah va Dimnah -- Criticism and interpretation : موضوع

نثر فارسی — قرن ۶ق. — مآخذ : موضوع

Persian prose literature -- ۱۲th century -- Sources : موضوع

رده بندی کنگره : PIR ۵۰۹۲/۴۰۹۵۰

رده بندی دیویی : ۸۱۳/۲۳

شماره کتابشناسی ملی : ۶۹۸۸۹

سرچشمه های امثال، اقوال، ابیات، حکایات و داستانهای کلیله و دمنه‌ی ابو المعالی

دکتر امیر اصلان حسن زاده

انتشارات نباتی

سال چاپ / ۱۳۹۵ / نوبت چاپ اول

قطع / وزیری / شمارگان / ۱۰۰۰

قیمت / ۳۰۰۰۰۰ ریال / تعداد صفحه ۵۵۶

شابک / ۹۷۸-۶۰۰-۷۲۸۱-۹۰-۱

مرکز فروش : تبریز- مابین سه راه طالقانی و تربیت - مجتمع تجاری استاد شهریار طبقه پایین

- پلاک ۴۶ - تلفن : ۳۵۵۴۷۵۱۰

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار.....	۹
فصل اول: امثال و حکمت‌ها	
- مَثَل در لغت و اصطلاح.....	۱۲
- مَثَل در سبک‌های قرآن و نهج البلاغه.....	۱۳
- حکمت‌ها و امثال در ایران باستان.....	۱۴
- سیر تاریخی مَثَل در ادب عربی.....	۱۵
- سیر پیدایش مَثَل در ادب فارسی.....	۱۸
- کارکرد امثال.....	۱۹
- جایگاه امثال و حکمت‌ها در میان عرب باستان.....	۲۱
فصل دوم: سرچشمه های افسانه‌ها و حکایات کليلة و دمنه	
- پنج‌تن‌ترا.....	۲۴
- مه‌ابه‌اراتا.....	۲۵
- مشابهت ازوپ با لقمان حکیم.....	۲۶
- تأثیرپذیری کليلة و دمنه از ازوپ.....	۲۷
- سرچشمه های باب برزویه طیب.....	۳۰
- تأثیرپذیری و تأثیرگذاری کليلة و دمنه.....	۳۲
- باب‌های کليلة و دمنه‌ی ابوالمعالی، نصرالله منشی.....	۳۳
- خلاصه‌ی باب‌ها.....	۳۴
- نکات کلیدی و مشترک در تمام ابواب کليلة.....	۳۷
- تهذیب کليلة و دمنه‌ی ابوالمعالی، نصرالله منشی.....	۳۸

فصل سوم : سرچشمه‌های اقوال، امثال، ایات و نکات حکمی

- ۴۲..... - دیباج‌هی مترجم.....
- ۷۱..... - مفتاح کتاب به ترتیب ابن‌المقفع.....
- ۸۰..... - تمهید بزرجمهر.....
- ۱۰۵..... - باب برزویه‌ی طیب.....
- ۱۲۱..... - باب الأسد والثور.....
- ۲۲۰..... - باب الناصب عن امر دمنة.....
- ۲۴۸..... - باب الحمامة السوف.....
- ۲۸۶..... - باب البوم والغراب.....
- ۳۴۹..... - باب القرد والسلحفاة.....
- ۳۶۰..... - باب الزاهد وابن عرس.....
- ۳۶۵..... - باب السنور والجرد.....
- ۳۸۲..... - باب الملك والطائر فنزه.....
- ۴۰۶..... - باب الأسد وابن آوى.....
- ۴۴۵..... - باب النابل واللوبة.....
- ۴۶۱..... - باب الزاهد والضيف.....
- ۴۷۷..... - باب الملك والبراهمة.....
- ۵۰۷..... - باب الصائغ والسائح.....
- ۵۱۹..... - باب ابن الملك وأصحابه.....
- ۵۳۲..... - خاتمه‌ی مترجم.....
- ۵۳۴..... - منافع وماخذ.....

چکیده:

کلیله و دمنه نمونه ی بارز داستانهایی از زبان حیوانات، آمیخته با حکمت و امثال است که جنبه ی پند و موعظه در آن نمود خاصی دارد. برزویه طیب یا استادی آن را از زبان سنسکریت به پهلوی و ابن مقفع با تسلط بر زبان عربی آن را از پهلوی به عربی و در نهایت نصرالله منشی با قلم سحرآفرین و توانمند خود آن را از عربی به زبان شیرین فارسی ترجمه نمودند. در ترجمه به فارسی، نصرالله منشی با تکیه بر ذوق ادبی و استعداد خداداد خود، ایات، امثال، اقوال، احادیث و روایت زیادی به اصل ترجمه افزوده است. کتاب حاضر، گامی در شناساندن منابع ایات، اقوال، امثال، نکات حکمی، داستانها و حکایات ترجمه ی منشی است. این اثر به ما نشان می دهد که منشی در منابع ایات عربی از ایات بحرّی، متنبی، ابراهیم، عری بیشتر از سایر شعرای عرب و در ایات فارسی از سنایی و مسعود سعد بیشتر از دیگر شعرای فارسی بهره برده است. وی بیش از یک هزار عبارت حکمی که بیشتر آنها از زوایا، خودش به ترجمه ی ابن مقفع است، در ترجمه ی خویش بهره برده که در این کتاب کم و بیش به آنها اشاره و منابع و معادل عربی و فارسی آنها بررسی شده است. همچنین در این اثر مشخص شده که منشاء بیشتر حکایات، داستانها و افسانه های ازوپ و مهال، رانا است که منشی به نوعی از آنها استفاده کرده است. در مجموع باید گفت: سعی پژوهشگر در این کتاب دستیابی به نقل تمامی سرچشمه ها و منابع و اقوال معتبر است.

نکاتی چند در رابطه با کتاب حاضر:

- مجموعه‌ی حاضر بر مبنای کتاب «کلیله و دمنه‌ی ابوالمعالی نصرالله منشی به تصحیح مجتبی مینوی، انتشارات امیرکبیر تهران فراهم شده است.
- نکات مهم حکمی، اقوال، امثال، ایات و حکایات به ترتیب شماره از ۱ الی ۱۱۷۰ شماره گذاری شده است.
- بارهای مختلف کتاب کلیله و دمنه به ترتیب در اول سرچشمه ها مشخص شده است برای یافتن سرچشمه و منابع هر نکات حکمی، ایات، امثال و اقوال باید به باب مربوط مراجعه نمود.
- نکاتی که منابع آنها بررسی شده است فقط قسمتی از آن نکات بعد از شماره آورده شده است باین برای یافتن کامل جمله باید به کتاب منبع یعنی کلیله و دمنه‌ی مینوی مراجعه شود.
- ترجمه‌ی عبارات و ایات عربی به فارسی از منابع آن عبارات یا ایات، در داخل « » آمده است و در پاره ای موارد با آوردن کلمه «ترجمه» مشخص شده است.
- مؤلف سعی نموده است که منابع عبارات و امثال را به ترتیب تاریخی اعلام نماید.
- در تدوین این اثر از رهنمودهای ارزنده‌ی استاد «سید» به بدیل و عالیقدر زبان و ادبیات عرب، جناب دکتر وحید سبزیان پور از دانشگاه «ازی کرمانشاه بهره جسته‌ام که تا عمری برای بنده هست سپاسگزار و مدیون ایشان خواهم بود.

پیش گفتار:

هرگاه سخن از پند و موعظه به میان آید خواه ناخواه حکایت‌ها و داستان‌ها و تمثیلات کتاب گران سنگ کلیله و دمنه نیز در اذهان انسان‌ها نقش می‌بندد. کتابی که در آن به طریق وعظ، حکمت و امثال، سخن به کنایه از زبان حیوانات بی‌زبان به معنی اخص، خطاب به سیاستمداران و حاکمان زمان و به معنی عام به تمامی انسان‌ها گفته شده است. این کتاب آن قدر برای ایرانیان باستان اهمیت داشت که عادل‌ترین پادشاه ساسانی، انوشیروان، برای انتقال آن به ایران، مہر اطباء ی پارس، برزویه طبیب، را مأمور می‌کند. زیرا به گوش وی رسیده بود که در هندوستان درختی است و برگ‌های آن خاصیت دارویی دارد. شاید برزویه طبیب نیز در کنار این پادشاه به منظور دست یافتن به دارویی، رغبت سفر به هندوستان را پذیرفته است. اما در نهایت پرسش وجود در هند، معلوم می‌شود که منظور از این درخت کتاب کلیله و دمنه و منظور از برگ‌های آن، حکمت‌ها و امثال و اقوال آن است که برای روح انسان‌های دردمند، درویی - ان - ش و شفابخش است.

این اثر با تلاش برزویه طبیب از زبان سانسکریت به پهلوی ترجمه می‌شود. که این ترجمه مقبول انوشیروان شده، صلت‌ها و هدایایی گرازا به برزویه پیشنهاد می‌کند اما برزویه فقط به پذیرش یک دست لباس بسنده می‌نماید و از پادشاه می‌خواهد دستور دهد یک باب به قلم بزرگمهر به نام برزویه طبیب در اول کلیله و دمنه بنویسد که این درخواست نیز از جانب پادشاه قبول می‌شود.

کلیله و دمنه به دلیل اهمیت زیاد ادبی، توسط ابن مقفع از پهلوی به عربی ترجمه می‌شود. در دوره ی بهرامشاه غزنوی ابوالمعالی نصرالله مُنشی آن را به فارسی ترجمه می‌کند. اما در این ترجمه، مُنشی با توجه به قریحه و استعداد بالا با قلم سحرآفرین خودش، امثال و حکم، اقوال، آیات، احادیث، ایات، داستان‌ها و حکایات زیادی را بر متن این کتاب می‌افزاید و چنان ماهرانه قلم می‌راند که گویی همه ی مطالب از بدو تولد کلیله و دمنه در آن مجموعه بوده است. این اثر با وجود تکلف و مصنوع بودن، که از خصوصیات نثر قرن ششم بوده

جایگاه والای خود را در ادب فارسی پیدا می‌کند. اندیشمندان، محققان و پژوهشگران در ادوار مختلف به صیّد حکمت‌ها و امثال این مجموعه می‌پردازند به طوری که از تیررس دید عمیق زنده یاد مجتبی مینوی نیز دور نمی‌ماند وی این اثر را تصحیح و تحشیه نموده برغنای ادبی آن می‌افزاید. با توجه به دخل و تصرف نصرالله منشی، نیاز به آن دارد که منابع این افزونی‌ها به دو شکل زیر مشخص و در مورد آنها پژوهش انجام گیرد:

۱- این افزونی‌ها از منبع یا منابع دیگر نقل شده است.

۲- نصرالله منشی با تکیه بر قریحه و استعداد خود آنها را افزوده است.

در پژوهش‌هایی که تاکنون در این زمینه انجام یافته تا آن حدی که به آنها دسترسی یافتیم، چنین به نظر رسید که هر پژوهشگری به قسمتی از این افزونی‌ها و منابع آنها پرداخته، نقدی را از زاویه‌ای بر ترجمه منشی و تصحیح مینوی وارد کرده است. ما با این باور که منابع یابی امثال و حکم و اقوال کلا و دمنه به پژوهش‌های بیشتری نیازمند است، قدم در وادی این پژوهش گذاشتیم. منابع عربی، معال، مشابه و هم مضمون را برای عبارت حکمی نصرالله منشی تا حدّ وُسع و توان خود با تکیه بر استنادات یافتیم و افزون براین، بعضی از ابیات فارسی را که هم مضمون با آن عبارت حکمی مثل بود نقل کردیم. بیش از همه به دنبال منابع آن دسته از نکات حکمی بودیم که منشی، استاد بر معلومات و استعداد خویش بر اصل ترجمه افزوده بود.

حقیر به صراحت اذعان می‌دارد، وارد دریای حکمت شده که غراض تبیحری را می‌طلبید و با دست و پا زدن در آن، عاجزانه خود را به ساحل رسانده، قره‌ای از آب گوارای حکمتش چشیده و مجموعه‌ی حاضر را به عنوان وجیزه تقدیم نموده است. امید دارد مقبول نظر اندیشمندان، ادب دوستان و صاحب نظران قرار گیرد.

آب دریا را اگر نتوان کشید هم به قدر تشنگی باید چشید

باسپاس و احترام: دکتر حسن زاده